

A NAGYKUNSÁG 1577-BEN

A Nagykunság XVI. századi történetéről kevés összeírás jellegű forrásunk van. Mindinkább kicsi az olyan névszerinti összeírások száma, amelyek azonos időben az egész nagykunsági területet felölelik. Az első ilyen forrást 1956-ban dr. Györffy Lajos dolgozta fel és az eredményt közölte is az „Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez” című munkájában. E tanulmányában egy 1571. évi török defter alapján részleges keresztmetszeti képét tudta felvázolni az 1571. évi Nagykunságnak. Az elmélyült tudós munkával feltárt forrás alapján először közölt Györffy Lajos olyan „nyersanyagot”, amelyet a helytörténetírók eredményesen tudtak felhasználni egy-egy nagykunsági helység korabeli képének részletesebb megrajzolásához.

Nemrég sikerült felkutatni egy olyan ugyancsak XVI. századból származó szintén az egész Nagykunságra kiterjedő névszerinti összeírást, amely alkalmas a XVI. századi nagykunsági helyzetkép még pontosabb megismertetésére. A jelen tanulmány alapját képező összeírás 1577-ben kelt az egri vár urbáriumában.¹ A Györffy forrásához való időbeli közelség két dolgot tett lehetővé. Egyrészt tartalmi összehasonlításokat tudtunk tenni a két időpont között, másrészt a források kölcsönösen hitelesítették egymást. Frissen felkutatott forrásunk helységenként latinul – kitűnő olvashatósággal – közli a családfők neveit, adóik összegét a török és a magyar birtokos részére egyaránt. Viszonylag jól feltárult a Nagykunság osztálytagozódása, a termelési struktúra és a népesültség tendenciája is. Kitűnően olvasható családnevei révén alkalmat nyújtott arra is, hogy dr. Györffy Lajos 1571. évi forrásában nem egészen pontosan írott vezetéknéveket kiigazíthassuk. A két értékes forrás azonban együttesen sem teszi lehetővé még mindig, hogy a Nagykunság településföldrajzi és társadalmi viszonyait minden szempontból kielégítő módon be tudjuk mutatni a 16. század második felében.

Adatok a településföldrajzhoz

Az adózók 1571. és 1577. évi névjegyzékeinek összevetéséből megállapítható egyik legjelentősebb tény az, hogy bármilyen nagy is volt a lakosság cserélődése a közbeeső 6 év alatt, a nemzetiségi megülés folytonossága bizonyított. A két összevetett névjegyzéken 119 olyan családfő-nevet találtunk, amely teljes alakjában megegyezett és feltehetően azonos személyt is takar. Ezenkívül 59 vezetéknév kölcsönösen előfordult mindkét összeírásban. Itt pedig minden bizonnyal az 1571. évi névjegyzékben szereplő azonos vezetéknévűek utódaival van dolgunk. Kolbászon és Máriaalakán 14–14, Bócsán 13, Kápolnáson 10, Asszonyszálláson 9, Ködszálláson, Kisturgonyon 8–8, Csorbán, Magyarszálláson 7–7, a többi helyeken pedig ezeknél kisebb számban találtunk mindkét tagjában, vagy csak

vezetéknevében azonos családfőnevet. Ezek alapján megállapítható, hogy minden helységben volt egy szilárdan ülő csoport, amelynek révén megvalósult jelentős számú nemzetség helybenlakása. Az 1577-ben bennülő őslakosok számát azonban erősen megközelítette a jövevénycsaládok száma. A 178 törzslakos család mellett 131 jövevénycsaládot számoltunk össze, ami a névszerint felsoroltak (309 család) több mint 42 százaléka. Az új családok mennyisége a legnagyobb volt Csorbán (18), de máshol is elég sokan voltak. Pl. Kolbászon, Ködszálláson 14–14, Madarason és Bócsán 13–13, Asszonyszálláson 12 és Túrkeddin 10 család. Az őslakossághoz viszonyított százalékos arányuk viszont Madarason volt a legnagyobb, mintegy 62⁰/₀. Ugyanaz Ködszálláson, Csorbán 58–58⁰/₀, Póhamarán 55⁰/₀, Magyarszálláson 43⁰/₀ és Asszonyszálláson 41⁰/₀. A legkisebb bevándorlás mind relatív, mind abszolút értelemben Kisturkonyban (1 család – 10⁰/₀) és Móriczon (1 család – 9⁰/₀) volt kimutatható.

Tekintélyes mennyiséget tett azonban ki a Nagykunsgból elvándorlók száma is. Hogy elvándorlás volt, az két dologból is kitetszett. Egyrészt abból, hogy az 1577. évi urbariumban volt egy erre közvetlenül utaló megjegyzés, miszerint az „1577-ben megszállatlan álló telkeket 1552-től kezdődően folyamatosan hagyta el a lakosság”. Másrészt a nagyfokú elvándorlás mellett szól az is, hogy az 1577. évi névjegyzékben már nagyon sok olyan vezetéknev hiányzott, ami 1571-ben még megvolt. Figyelembevéve, hogy a nemzetségihiálás nem gyakori jelenség, ezeket 90⁰/₀-ban elköltözötteknek vehetjük. De kimondható lenne ez a korszakban nagyobb arányokat öltő népességmozgás ismeretében is. Ez egyébként azzal magyarázható, hogy Szolnok 1552. évi eleste után a Nagykunsg hódoltsági terület lett, még pedig olyan határterület, amely alkalmas volt a török-magyar kettős birtoklás megvalósítására. Így a kettős adózás terhe miatt a megültséget illetően a be- és kitelepülés negatív egyenlegéből kialakult a népesség fogyásának tendenciája. Hat év alatt jelentősen csökkent a Nagykunsgban ülő családok, illetve az össznépesség száma. Amíg 1571-ben 871, addig 1577-ben már csak 369 családot irtak össze. A nagy különbséget némileg kiegyenlíti az a tény, hogy hét község – Hegyesbor, Kunhegyes, Mesterszállás, Móriczkaba, Telekszállás, Túrkeve és Túrászto – lakói hiányoznak az 1577. évi összegből.² Amennyiben ezt a kiegyenlítést egy községenkénti átlagszám alapján elvégezzük, még mindig kb. 370 családdal kevesebb van jelen 1577-ben, mint 1571-ben. A lakosság fogyása a községeket különbözőképpen érintette. Ha viszonyításunkban az 1571. évi helyzetet 100⁰/₀-osnak vesszük, akkor 1577-ben egyetlen 100 százalékosan megült helységet sem találunk. Kb. 90⁰/₀-os a megültség Csorbán, Karczagújszálláson, Ködszálláson és Madarason, kb. 50⁰/₀-os Póhamarán, Magyarszálláson, Kolbászon, Kisturkonyon és Kápolnáson. A legnagyobb lélekszámcsökkenés Tótturkony, Orgondaszentmiklós, Móricz, Kisújszállás, de legelsősorban Fábiassebestyén esetében tapasztalható. Fábiassebestyénen a régi huszonegy családdal szemben mindössze öt lakott! Amennyiben a lélekszámbecléshez átvesszük Gyórfy hatszoros szorzószámát, úgy – szemben az 1571. évi 5000-es lélekszámmal – 1577-ben mintegy 2000 lakost számlálunk. Ez feltűnő visszaesés még akkor is, ha ehhez hozzászámítjuk az említett hiányzó helységek lakóinak megbecsült mennyiségét, amely az átlag alapján nem lehetett több 1200 lakosnál. Ezekután nyitott kérdés maradt még az, hogy mikor kezdődött a fogyatkozás? Gyórfy Lajos ugyanis a már említett művében azt állította, hogy az 1552-ben elfutott lakosság később fokozatosan kezdett visszatérni és 1571-ig állandóan szaporodott. Valószínűbbnek látszik azonban az ezzel ellentétes tendencia, vagyis hogy a családok száma 1552-től folyamatosan csökkent először 871-re, majd később 369-re. Ezt sugalmazza egyrészt az a tény, hogy 1571 után semmi olyan nem történt, ami a növekedést fogyásra változtatta volna. Másrészt az előzőek-

ben már szószerint idézett megjegyzése az 1577. évi forrásnak. A lakóházak számának statisztikai összehasonlítása még teljesebbé teszi a képet és igazolja a folyamatos fogyatkozás tendenciáját. Az 1571. évi összeírás 848, az 1577. évi pedig 596 lakott lakóházat írt össze. A helységek egyrésztében ehhez hasonlóan csökkent a lakóházak száma, más helységekknél viszont szolid növekedést látunk a lakosság számának csökkenése ellenére! 1577-ben mindenütt összeírták az elhagyott lakóházakat is, egyrészt az összeírók saját szemléje alapján, másrészt a lakosság emlékezése alapján. A lakosság több elhagyott lakóházat vallott be, mint amennyit az összeírók találtak?! Mindez együttesen a folyamatos kivándorlásról tanúskodik ugyan, de volt egy Nagyikunzságon belüli koncentráció is. Ez abban mutatkozott meg, hogy a lakosság a kevesebb biztonságot nyújtó kisebb helységekből a nagyobbak felé áramlott. A hibátlan megítélést azonban az a tény bonolyítja tovább, hogy a lélekszám ott is csökkenést mutat 1571-hez viszonyítva, ahol a házak száma növekedett! Például: Bócsán nyolccal több a lakott lakóház, ugyanakkor hússzal kevesebb az adófizető családfők száma, mint 1571-ben. Egyébként gyarapodott a helységek lakóházainak száma Ködszálláson és Csorbán 10–10-zel, Kápolnáson és Bócsán 8–8-cal, Madarason 5-tel, Karczagújszálláson 4-gyel, Asszonyszálláson 2-vel. A többi helységekből mindenütt csökkent a lakóházak száma, a legfeltűnőbb a visszaesés Fábianszabstényén (11), Mórícson (9) és Orgondaszabstényén (7).

Az összeírók 240 elhagyott lakóházat találtak, míg a lakosság 340-re emlékezett! A különbség valószínűleg abból adódott, hogy az összeírók csak a ténylegesen még fennálló házakat vették számba. A lakosság viszont tudta, hogy hányan költöztek el még akkor is, ha házaik nyomai már nem is látszóttak. A legtöbb elhagyott lakóház Bócsán (28), Kolbászon (25) és Kápolnáson (25) volt.

Adatok a társadalom rendjéhez

A lakosság községi szervezetben élt, helyhezkött életmódot folytatva, lakóházakban lakott. A felépítmény rendezett társadalom képét mutatja, amelyben az osztálytagozódás a feudális viszonyoknak megfelelően alakult ki és világosan meg is rajzolható az 1577. évi összeírás alapján. Kis számban nemesek, legnagyobb számban jobbágyok (coloni) és ugyancsak kis számban zsellérek (házas és házatlan) lakták a Nagyikunzságot. A statisztikánkban szereplő nemesek száma nem teljes, csupán Karczagújszállás esetében. Asszonyszállás, Móríc, Kisturgony, Tótturgony területén azonban szintén laktak nemesek, jelenlétüket azonban csak létszámuk nélkül jelzi az 1577. évi forrás. Az urbáriumban 325 jobbágy (coloni), 29 házas zsellér (inquilini), 3 házatlan zsellér (subinquilini) és 10 szegény családot írtak össze. Amennyiben ezt összehasonlítjuk egy 1572-ben kelt forrás adataival,³ úgy újból igazolódni látszik a Nagyikunzság fogyatkozásának tendenciája. 1572-ben ugyanis a Nagyikunzság 456 jobbágy- és 108 zsellércsalád lakott. Társadalmi rétegződés szempontjából a legváltozatosabb képet Karczagújszálláson láthatjuk, ahol a polgárság kivételével a feudális társadalom minden lényeges osztályának képviselője jelen volt. Megközelítően hasonló a helyzet Kolbászon, máshol szinte kizárólag jobbágyok laktak egy-egy szegény családdal. Jogi állapotukat illetően azonban nem teljesen egyértelmű a forrásunk. Egyrészt úgy tűnik, hogy sem a Habsburg-párti egri vár, sem a török nem tisztelte kun kiváltságait és kollektíven adóztatják őket. A klasszikus értelemben vett jobbágy egyik főismérvével – a robottal – azonban sehohsem találkozunk a szövegben. Itt támad a nehézség a megítélést illetően! Miért nem robotoltak? Mert fél-

A Nagykovács népesültségének összehasonlító statisztikája
1571 és 1577 között.

A helység neve	A családok száma							Lakóházak száma			
	1571	1577-ben						1571	1577-ben		
	összesen	összesen nemes családok	jobbágy- családok	házas zsellércsaládok	háztalan zsellércsaládok	szegény családok	összesen	összesen	elhagyott	a bevallás szerint elhagyott	
Asszonyszállás	40	29	?	28	—	—	1	38	40	12	13
Bócsa	53	33	—	31	1	—	1	52	60	28	28
Csorba	37	31	—	31	—	—	—	36	46	15	61
Fábiánsebestyén	21	5	—	5	—	—	—	20	9	4	4
Hegyeshor	27	—	—	—	—	—	—	26	—	—	—
Karcagújszállás	56	50	3	32	12	3	—	55	59	12	12
Kápolnás	40	26	—	25	—	—	1	39	47	22	22
Kisturgony	20	10	1	9	—	—	—	20	18	8	10
Kisújszállás	13	5	—	5	—	—	—	13	10	5	5
Kolbász	61	32	—	24	6	—	2	59	55	25	44
Ködszállás	28	24	—	22	—	—	2	27	37	15	16
Kunhegyes	70	—	—	—	—	—	—	69	—	—	—
Madaras	26	21	—	20	—	—	1	26	31	11	18
Magyarszállás	29	16	—	15	—	—	1	28	26	11	20
Márialaka	57	33	—	27	6	—	—	56	54	21	21
Mesterszállás	30	—	—	—	—	—	—	29	—	—	—
Móricz	31	9	?	9	—	—	—	30	21	12	12
Móriczkaba	34	—	—	—	—	—	—	33	—	—	—
Orgondaszentmiklós	33	8	—	7	—	—	1	29	22	15	18
Póhamara	20	9	—	9	—	—	—	20	17	8	20
Telekszállás	22	—	—	—	—	—	—	22	—	—	—
Tótturgony	31	11	?	11	—	—	—	31	27	16	16
Türkeddi	21	17	—	13	4	—	—	21	17	—	—
Túrkeve	28	—	—	—	—	—	—	27	—	—	—
Túrpásztó	44	—	—	—	—	—	—	43	—	—	—
	871	369	4	325	29	3	10	848	596	240	340

Megjegyzés:

- 1571-ben csak a fejadóköteleseket írták össze;
- az 1577. évi összeírásban nem szereplő helységek magánosok tulajdonában voltak, nem az egri várhoz adóztak.

szabadoknak tekintették őket? Vagy csak azért, mert a kettős birtoklású területeken ez így alakult a klasszikus jobbágy esetében is? Ez volt a helyzet pl. Külső-Szolnokban is, ahol a jobbágyok egy összegben (igaz nem kollektíve) váltották meg nemcsak az évi robotot, hanem még a tizedet is.

A kun etnikum alakulására semmilyen következtetésre nincs lehetőség az 1577. évi forrás alapján a kun nemzetségek előzetes történetének mély ismerete nélkül. Különösebb vizsgálódás nélkül is feltűnik azonban, hogy viszonylag sok nem magyar hangzású nevet lehetett találni a névjegyzékben. A 367 vezetéknev között 24 máshangzású (kb. 6%) fordult elő. Ez nem nagy ugyan – különösen a külső-szolnoki részekhez – viszonyítva, de jelzi a nemzetiségek behatolását a Nagykovácsba is. Ezt a megállapítást természetesen azzal a megkötéssel tesszük, hogy Magyarországon a vezetéknev hangzása ebben az időben sem volt biztos iránytű a nemzetiségi hovatartozás meghatározását illetően. Ezt is figyelembevéve, német és szláv elemek jelenléte sejthető több nagykovácsi helység-

ben. Erre utalnak Csorbán a Belder, Körner, Wolder, Asszonyszálláson a Wath, Kolbászon a Menecke, Bócsán a Bethmes, Magyarszálláson a Krohn német hangzású és Kápolnáson a Bosnyák, Radils, Danek, Tótturgonyban a Kamino, Bosnyák, Saskó szlávhangzású vezetéknevek. Találkoztunk egynéhány olyan névvel is, amelyet nem tudtunk besorolni sehová. Ilyen volt pl. Asszonyszálláson a Mítilis (görög), Bócsán az Aszlán (török?), Magyarszálláson a Kole és Kisturgonyban a Thooz, Dyonisiusus név.

A termelés kizárólag mezőgazdasági jellegű, de ez sem tárul fel a forrásból teljes mértékben. Csak azokról a termelési ágakról tudunk említést tenni, amelyek terményei után urbáriális kötelezettségeik voltak a jobbágyoknak. Ennek alapján kiderül, hogy növénytermesztéssel, állattenyésztéssel és növényi-állati eredetű termékek feldolgozásával foglalkoztak. Legfőbb terményük a búza volt, amelyből legtöbbet termeltek Csorbán, Máriaalakán, Bolcsán, Kápolnáson, Asszonyszálláson. Másik fontos gabonájuk volt az árpa, amelyet ugyancsak minden helységben termeltek. A szálás takarmányként a szénát használták, amelyet a községek nagykiterjedésű rétjein kaszáltak a jobbágyok.

Fejlett volt az állattenyésztés, amelynek alapját a nagy kiterjedésű legelők és rétek képezték. Főként szarvasmarha- (ökör, vágómarha, fejőstehén) és birka-tenyésztéssel foglalkoztak. Ezen állatok természetben való beszolgáltatása rendszeres volt, főleg a török részére. Érdekes módon a lóval és a hallal való adózás az egész urbáriumban nem fordul elő. Az utóbbi azért nem érthető, mert vízben igen gazdag volt a terület, főleg állóvizek voltak bőven.

A termékek feldolgozásában a tejtermékek vezetnek. Vaj- és sajttermeléssel minden helységben találkozunk, a méhtenyésztés is divat volt jónéhány községben. Érdekes viszont, hogy az egész urbáriumban nem fordul elő a malomadó, ami nem jelenti azonban azt, hogy gabonaórlással nem foglalkoztak.

Az adózás a családok száma és a termelés után történt, igen szerteágazó volt. A bonyolultság alapját a török–magyar „kettős” adózás képezte. A Nagykunság olyan határterületen feküdt az oszmán és a Habsburg-birodalom viszonylatában, hogy megvalósulhatott a két részre való teherviselés. A birtokos egyik oldalon a szultán volt, aki közvetlenül is hajtott be adókat. Birtokai jövedelmeinek egyrészét azonban majdnem minden helységben török tiszteknek engedte át katonai szolgálataikért. A magyar királyság részéről a birtokos a magyar királyi korona volt, amely birtokigazgatásilag a Nagykunságot 1553-tól (a török hódoltság kezdetétől) a budai provizorátustól az egrí várhoz csatolta. Ez a katonai nyomaték biztosította az adóbehajtás lehetőségét. Magyar részről a Nagykunságból befolyó jövedelem nagyobb részét az egrí vár, kisebb részét pedig (a censust teljesen) Cserny Mihály gazdatiszt (officiális) élvezte. Fizettek még a királynak is évenként egy összegben ún. királyi dicát.⁴

Adónemeik változatosak, mindenre kiterjedőek voltak. Magyar részre fizették a vagonadót (census) pénzben, három részletben, a terményadót betakarítás után, a királyi dicát pénzben egy összegben a téli szolgálatok fejében. A pénzbeli adózás határnapjai voltak: Szent György-, Szent Jakab-, Szent Mihály-nap. A török adónemek száma sem kevés, volt fejadó, szablyapénz, mind egyaránt a császárnak, hűbéri váltságdíj a török hűbérbirtokosnak. Ezek teljesítése pénzben történt. A termékkel, állattal való adózás a török részére is szokásos volt, de kisebb mértékben, főleg nem minden helység teljesített ilyent. Az orgondaszentmihálóiak pl. a szolnoki Tihainak pénz helyett mindenből tizedet adtak. Kisebb természetbeni adózással (vágómarha, fejőstehén, sajt, vaj stb. adása) több kunsági községnél is találkoztunk.⁵

A török inkább kedvelte a pénzbeli adózást. Ez érthető azáltal, hogy a török birtokos, illetve haszonélvező nemcsak távol élt javaitól, hanem a hadak

mozgása miatt a helyét is mindig változtatta. Így a pénz átvétele könnyebb volt, mint a termény utánszállítása. Az igaz, hogy a magyar haszonélvező is távol volt – az egri várban –, de mindig egy meghatározott helyen, így a terménybeszolgáltatás nem volt olyan körülményes, mint a török esetében. Az egyes helységek török hűbértulajdonosai a következők voltak: Asszonyszállásnak a szolnoki Bégó és Kidája, Bócsának a szolnoki Bégó, Csorbának Azzu pasa, Kápolnásnak a konstantinápolyi Musztafa szultáni csasz, Kisturgonynak a pesti Dahu Cselebe, Ködszállásnak a budai Razmanhans (bizonytalan olvasás) és az ismeretlen helyen lakó Szü pasa,⁶ Madarasnak a balaszentmiklósi Bali aga, Magyar szállásnak a szolnoki Bak csasz, Márialakának a szolnoki Mahmud bég, Orgondaszentmiklósnak a szolnoki Tihai, Póhamarának a szolnoki Sehszuvár (Sasvár) bég és az ismeretlen helyen levő Sehu basa.⁷ Nem képezett hűbértulajdonot Tótturgony, Kolbász, Karczag, Kisújszállás és Fábian-Sebestyén. Az utóbbi három még a szultánnak járó illetéket sem fizette. Nem volt hűbértulajdon Csorba és Móricz sem, viszont mindkettő a balaszentmiklósi palánkhöz adózott.

Az adózás terheességét illetően csak viszonylagos megállapításokat tudunk tenni, mert nem ismerjük a korabeli árakat. Mindenesetre megállapítható, hogy nehezebb volt a töröknek járó adót teljesíteni, mint az egri várét. Elsősorban azért, mert a török inkább pénzt követelt, ennek az előteremtése pedig sokkal nehezebb volt, mint a terményé. Terheesebb volt a török adófizetés azért is, mert az összege sokkal nagyobb volt. Néhány példa a két fél közötti adóarányra:

A nagykunságiak adózása az egri várnak 1577-ben

A helység neve	Vagyonadó (census)				Természetbeni adó			
	évi három alkalommal	Szent Jakab-napkor	A királyi dícéba a téli szolgálato kért	összesen	búza	árpa	vaj	ömlesztett vagy darabos sajt
Asszonyszállás	10,34	5,17	24	60,19	20	20	10	10
Bócsa	11,8	5,5	26	43,3	22	22	11	11
Csorba	14,89	7,44	23	76,11	30	30	15	15
Fábiansebestyén	2,10	1,5	5	12,80	4	4	2,25	2
Kápolnás	10	5	24	59	20	20	10	10
Karcagújszállás	9,7	4,53	32	75,33	18	18	9	9
Kisturgony	3,55	1,22	—	10,77	2	—	3,5	3,5
Kisújszállás	2,34	1,17	5	12,51	4,5	4,5	2,5	3
Kolbász	7,7	3,53	25	50,23	14	14	7	7
Ködszállás	7,7	3,85	20	45,55	15,5	15,5	7,5	8
Madaras	7,7	3,85	18	44,95	15	15	8	7,5
Magyarszállás	5,34	2,67	13	31,69	10,5	10,5	5,5	5,5
Márialaka	11,38	5,69	27	66,83	23	23	11,5	11,5
Móricz	7,7	3,53	10	36,63	14	14	7	7
Orgondaszentmiklós	4,7	2,35	7	23,45	9,5	9,5	4,5	4
Póhamara	4,16	2,28	6	20,76	4	4	4	4
Tótturgony	6,43	3,21	7	29,50	1,5	1,5	6,5	6
	118,53	61,02	272	227,50	227,5	235,5	123,75	116

Megjegyzés:

- pénzadó magyar forintban értendő;
- a búza és az árpa quartalában;
- a vaj pintben, 1 pint 1,415 liter = 2 icce;
- kila 62,498 liter (kb. 0,5 q);
- akó = 60 magyar icce, 50,80 liter.

A helység neve	A portára				összesen
	a szultánnak	Musztafa szultáni csausznak	szablyapénz	a török hűbéruraknak	
Asszonyszállás	60	—	—	46	106
Bócsa	81	—	43,5	29	153,50
Csorba	60	—	50	340	450
Kápolnás	39	335	—	—	374
Kisturgony	32	—	15	7	54
Kolbász	82,5	—	51	—	133,50
Kgdyszállás	45,5	—	35	375	355,50
Madaras	46	—	40	230	316
Magyarszállás	44	—	24	185	253
Márialaka	85	—	76,84	400	555,84
Móricz	45	—	24	16	85
Orgondaszentmiklós	45	—	23	39	107
Póhamara	39	—	15	142	187
Tótturgony	57	—	24	—	81
	752	335	415	1704	3211,34

Megjegyzés:

- nem fizetett a töröknek adót: Fábiansebestyén, Karcagújszállás, Kisújszállás, Mesterszállás, Kunszentmárton;
- az összegek magyar forintban értendők;
- a természetbeni aló nincs beszámítva az összegekbe.

Márialaka jobbágyai a töröknek fizettek 555 forintot, míg a magyar részre 66-ot és természetbeni illetéket. Csorba fizetett a töröknek 450 forintot, magyar részre pedig kb. 75 forintot és természetbeni illetéket.

A kivetett adó alapjául nem a lakók száma szolgált, inkább a tehetsége. Így fordulhatott elő olyan eset, hogy Bócsa és Csorba egymástól lényegesen eltérő mennyiségű adót fizetett, pedig jobbágyaiknak száma ugyanannyi volt.

A terület kettős birtoklásának megfelelően kettős volt a közigazgatás is, ez a legfelső szinttől a legalsóig megmutatkozott. A távolból működő magyar közigazgatás a Nagykunságot külön egységes egésként kezelte. A helyi autonómiát élvező terület vezetője a vajda,⁸ a Kisturgonyon lakó Thooz, Dyonizius volt. A magyar közigazgatás legalsó szintjét képezte a „császári bíró”, akinek a nevét Asszonyszállás kivételével minden esetben ismerjük. Valószínűleg mindenütt volt kisbíró is, de a forrásban csak Kolbászon találunk ilyenről említést Tanuka János személyében.

A török közigazgatás nem tisztelte a Nagykunság egységét. A helységeket elosztották a szolnoki szandzsák náhijéi között.

A legtöbb nagykunsági helység a szentmiklósi, majd sorrendben a szolnoki és a csongrádi nahijébe tartozott.⁹ A szandzsák, illetve a náhijék élén katonai személyek álltak. A török által kiépített közigazgatás legalsó szintjén a „török bíró” állt, amelyet minden helységben a „császári bíró”-val párhuzamosan, illetve szemben állítottak. Az urbériumból kitűnik, hogy Móricz, Túrkeddi és Póhamara kivételével mindenütt volt török bíró is, akiket ugyancsak névszerint is ismerünk. A forrásból nem derül ki, hogy mi volt az illetékessége az egyik és mi a másik bírónak. Minden bizonnyal a törökkel kapcsolatos ügyekben a török bíró, a magyar ügyekkel kapcsolatban a „császári bíró” képviselte a lakosságot. Elsősor-

ban felelősek voltak az adóbevallás hitelességeért és a pontos adófizetésért. Az egyes helységeekben a bírói tisztséget a következők töltötték be:

Helység neve	Török bíró	Császári bíró
Asszonyszállás	–	Alacs Péter
Bolcsa	Péter Ambrus	Sily György
Csorba	Karczag Ferenc	Koska Melchior
Kolbász	Jankó István	Botos Pál
Ködszállás	Ötvös Balázs	Szabó Bálint
Madaras	Szilas András	Taka István
Magyarszállás	Deák László	Egyed András
Márialaka	Tagos György	KisKis Gellő Mihály
Móricz	Magyar Péter	–
Orgondaszentmiklós	Török Pál	Karczag András
Póhamara	Szalai Gáspár	–
Tótturgony	Havas Pál	Saskó Gergely
Kápolnás	Bodó Dénes	Benyó Pál
Türkeddi	Hernák Pál	–

A Nagykunság adófizető családfőinek névjegyzéke 1577-ben

A Nagykunság családfőinek első hiteles névjegyzékét Györffy Lajos közölte az 1571. évből. A neveket a török syjakvat írás fordításából fejtette meg, de több vezetéknevet nem tudott pontosan fordítani. 1956. évi tanulmányában maga írja,¹⁰ hogy a családnevek helyes olvasásához nem volt elegendő az arab írásjelek ismerete. A török nyelvű, arab betűkkel írt, de túlnyomóan perzsa és arab szavakból összeállított mondatcsonkokból álló szöveg helyes olvasása nagy nehézségekkel járt. A nehézségeket csak úgy tudta volna leküzdeni Györffy Lajos, ha munkája közben rendelkezett volna minden helységről egy – időben közel eső – olyan forrással, amely szintén tartalmazta volna a nagykunság helységei névjegyzékét. Így a vezetéknevek összehasonlításával el tudta volna végezni azt a feloldó műveletet, amelyre csak most volt lehetőség. A feloldás helyességét az 1577. évi forrásunk kitűnő olvashatósága messzemenően biztosította. Az 1577. évi névjegyzéket a továbbiakban négyes csoportosításban közöljük. Az első csoportba azok a nevek kerültek, amelyek mind az 1571., mind az 1577. évi névjegyzékben teljesen azonos alakban fordultak elő, de a vezetéknevek az 1571. évi felsorolásban téves fordításban szerepetek. Zárójelben a rosszul megfejtett névalakot közöljük. A második csoportban szintén a teljes névalakban azonos nevek vannak, de mindkét forrásban helyes fordítással. A harmadik csoportba azok a nevek kerültek, amelyeknél a vezetéknev volt csak azonos. Végül a negyedik csoportban találjuk azon családfőknél a neveit, akik 1577-ben új lakosnak számítottak és így 1571-ben nem fordultak elő.

ASSZONYSZÁLLÁS

1. **Azonosított személyek kiigazított nevekkal:** Gömöri (Gemeri) Agoston.
2. **Azonosított személyek** mindkét forrásban azonos névalakkal: Tóth András, Jósa László, Lajos Jakab, Kis János pásztor-szegény, Katona Tamás, Miklós Antal, Nagy Barnabás, Huszár András.
3. **Csak a nemzetségnév (családnév) azonos:** Sándor János, Lőrincz Priszka (?), Nagy István, Sándor János, Kis István, Tóth Imre, Nagy Kelemen, Tóth Boldizsár.

4. 1571-hez viszonyítva új **nemzettségnevek**: Vath Dénes, Csomáli Ferenc, Balogh Demeter, Botka Vid, Balogh Ambrus, Mitiles Mátyás, Szilágyi János, Csikós Bertalan, Bata Gergely, Alacs Péter, Batak Gergely, Batak Benedek.

BÓCSA

1. Maka (Baka) Lukács, Baktor (Baktur) Pál, Csima (Csige) Bertalan, Csima (Csige) István, Aszlán (Están) Lőrincz, Turi (Bori) János, Bethmes (Bökmes Jakab).
2. Komor Gergely, Komor Mátyás, Balogh Mátyás, Kun Gáspár, Komor Benedek, Solymos Lőrincz.
3. Csóka Vid, Farkas Márton, Karácsony János, Komor Orbán szegény, Karácsony István.
4. Péter Ambrus, Besnor Mátyás, Pinkes Pál, Major Benedek, Csejta (?) Ferenc, Sily Balázs, Sily György, Csiger Tamás, Peres Ferenc, Karabos Gergely, Tonka Albert, Szivós Benedek, Kárász Mátyás.

CSORBA

1. Karczag Ferenc (Kacsag), Pesti (Piski) Péter, Peski (Piski) András, Topak (Tobak) István, Keese (Kocsa) Ambrus.
2. Fekete Jakab, Balogh Gergely.
3. Varga Balogh, Sándor Imre, Balogh Jakab, Balogh István, Tóth Ambrus, Sándor Lőrincz, Tóth Pál.
4. Koska (?) Melchior, Hajdu Péter, Ferda Máté, Zini (?) Ferenc, Belder János, Nisi János, Terhes Tamás, ? Péter, Solti Benedek, Ferda István, Körner István, Ember Albert, Nagy Berta. Valder Sebestyén, Pető István, Mészáros Demeter, Tamás Ambrus, Dul Pál.

KÁPOLNÁS

1. Barabás (Borbás) János, Radics (Rádl) Lukács, Magi (Bagi) Lukács, Magi (Bagi) Ignác, Vagoth (Várgon) János, Barabás (Borbás) Tamás.
2. Bosnyák Boldizsár, Fodor János, Tóth Gergely, Kis Pál.
3. Bodó Dienes, Kis Gellért, Nagy Péter, Kis Lukács, Tóth Márton, Kis Pál, Tóth István, Kis Jakab, Kis Gergely.
4. Benyó Pál, Köles Péter, Tatár Márton, Danek Albert, Szekeres Mihály, Márkus Gábor, Elek Imre, Lajos Tamás.

KISTURGONY

1. Jangos (Jangorcse) Jakab, Seres (Serös) Demeter, Boldog (Bodog) János, Csepes (Gyenös) Demeter, Tormás (Tomás) Jakab.
2. Tóth Mihály, Vajda Ambrus, Tóth Ádám.
3. Tóth Pál.
4. Thooz, Dyonisius.

KOLBÁSZ

1. Fóti (Füzi) Gáspár, Torgi (Borgi) János, Kocskor (Kocsor) Lukács, Kétházi (Gerházi) Boldizsár.
2. Dankó István, Dankó Demeter, Dankó Tamás, Kozma Zsigmond, Botos Benedek, Tanuka Bálint, Tanuka János, Rózsa Gáspár, Főrizs Mihály, Kozma Vitális.
3. Tóth Lukács, Dankó Miklós, Szabó Balogh, Szerecsen Miklós.
4. Szántó György, Keresztes János, Pinkes Gergely, Jakab diák, Hajtok Mihály, Harangi Sebestyén, Fele Boldizsár, Bottis Mátyás szegény, Kurta Tamás, Meneke Péter, Cseter Mátyás, Cseter Demeter, Botos Pál, Pinkes Ambrus.

KÖDSZÁLLÁS

1. Bagos (Begyös) Péter, Barkó (Bacsó) Miklós.
2. Kis Balázs, Szalai János, Szabó Márton, Tóth Mihály, Pap Ambrus szegény, Nagy Bálint szegény.
3. Szabó Bálint, Elek Tamás, Tóth Jakab, Nagy István.
4. Ötvös Balázs, Horváth Péter, Bajéki (?) János, Horváth János, Szabó Mihály, Pinkes Péter, Csirte (?) András, Pinkes Gáspár, Kun Tamás, Szabó Márton, Kaska Pál, Zepe (?) Demeter, Tóth Mihály, másik Tóth Mihály.

MADARAS

1. Jaksi Illés (Bagsa), Jaksoi Tamás (Bagsa).
2. Nagy István, Sándor Péter, Kozma Józsa.
3. Végh Benedek, Pongor Bálint, Magyar László.
4. Szilas András, Taka István, Balogh Máté, Fusa Bálint, Fábíán diák, Taka Mihály, Kis Tamás, Kovács Ambrus, Fistes Lukács, Taka Bálint, Futa Mihály, Ötvös Demeter szegény, Taka Boldizsár.

MAGYARSZALLÁS

1. Kole (Füle) Péter szegény.
2. Szabó Jakab, Tóth Gáspár, Kenéz Tamás, Egyed András, Jó Tamás, Kenéz Fábíán.
3. Deák László, Magyar Ambrus.
4. Kovács Gergely, Zetró (?) Ferenc, Kron György, Csillag Imre, Dombi János, Dombi István, Jeges István.

MÁRIALAKA

1. Lajos (Vajos) Gergely, Csaba (Csoba) Mihály, Ocsma (?) (Csokmán) Mihály, Csogor (Szagur) Imre.
2. Tóth Pál, Varga Máté, Antal Péter, Magyar Máté, Turi Boldizsár, Farkas Ferenc, Sánta János, Farkas Péter, Molnár András, Tóth János.
3. Lajos Pál, Kántor Máté, Magyar Barnabás, Tóth András.
4. Tagos György, Kis Gellő Mihály, Kun Tamás, kis Kun Tamás, Csathó Adám, Kósa Péter, Bolta Gáspár, Kis Gellő András, Jász Demeter.

MÓRICZ

1. Jorge (György) Gáspár, Csala (Szalai) Péter.
2. Vitéz Pál, Csordás Tamás.
3. Magyar Péter, Antal Péter, Antal Gergely, Magyar István.
4. Tatár Lukács.

ORGONDASZENTMIKLÓS

1. Karczag (Karcak) András.
2. Török Pál, Kásás István szegény.
3. Karácsony Miklós, Szabó Balogh.
4. Kun Lukács, Futó Lőrincz, Kenyeres Jakab.

PÓHAMARA

1. Kenyeres (Keteles) Mihály.
2. Kis János, Kun Péter.
3. Szalai Gáspár.
4. Nehéz János, Csokmár Balogh, Temesközi László, Van (?) Mihály, Kovács Balogh.

TÓTTURGONY

1. Kamino (Kalmó) Demeter.
2. Nagy Péter, Bosnyák Márton.
3. Tóth Ambrus, Nagy Bálint, Nagy János, Kis Ambrus.
4. Havas Pál, Jeró István, Pió Máté, Saskó Gergely.

TÜRKEDEI

1. Biga (Büge) István, Ácsy (Ács) Benedek.
2. Sánta Lukács, Kis Gáspár, Fekete Lőrincz.
3. Olasz Miklós, Biga (Büge) Albert.
4. Hernák Pál, Szőke Kelemen, Csejty Balázs, Török Vincze, Somogyi Mátyás, Botak Vitus, Pap Miklós, Kovácsy Mátyás, Futó János, Hernák Péter.¹¹

BENEDEK GYULA

- 1 A tanulmány alapforrása az egri vár 1577. évi úrbéri szerződésének másolati könyve, amelynek eredetije 1577. októberében készült. A teljes címe: „A magyar királyi korona jószágai, amelyek azelőtt a budai provizorátushoz tartoztak, 1553-ban pedig az egri várhoz csatoltattak Urbárium.” Tartalmazza egyébként a Nagykunság mellett a Jászság és a Kiskunság adatfelvételét is, de azok hiányosak. Heves Megyei Levéltár: Egeri Ersekség Gazdasági Levéltára. I. Acta iurium, 11. rakt. szám Liber 11 187—198. pag.
- 2 Hogy miért hiányoznak e községek Nagykunság összeírásából, azt nem tudjuk bizonyosan. Már ebben az időben is nem egyszer előfordult azonban, hogy egyes helységeket kiszakítottak a kun közösségből. 1572-ben pl. Tatárszállás, Homokszállás, Telekszállás, Kunhegyes, Kiskaba és Kakat volt ismeretlen világi birtokosé. Kunszentmárton és Mesterszállás már 1569-től Ungnad Kristófé, Öcsöd Bornemissza Jánosé, Báboiczka Konthory Ferencé volt királyi adomány alapján. (Ifj. Dósa József: Kunszentmárton története. 1934. 20. old.)
- 3 Ifj. Dósa i. m.
- 4 Magyar részre a vajdának adóztak még az asszonyszállásiai, a bócsaiak, a kolbásziak és a márialakiak.
- 5 Pl. az asszonyszállásiai Bégnak 6 tehenet, a bócsaiak Bégónak 29 pint vajat, a kápolnásiai a szultánnak 39 pint vajat, a kolbásziak Bégónak 2 tehenet, a ködszállásiai Szű pasának 20 pint vajat, 1—1 vágó- és fejőtehenet, a madarasiak Balinak 45 pint vajat, a márialakiak Mahmudnak 45 pint vajat és 2 marhát adták. Erdekes dolog, hogy a török terményeket (szemesterményeket) nem kért.
- 6 Más forrásból tudjuk, hogy Szarvason élt ebben az időben egy Szű nevű pasa és minden bizonnyal róla van szó.
- 7 Basa (pasa) a legnagyobb katonai-polgári méltóság, a csausz a basát és más méltóságot kísérő (testőr) fegyveres, a bég ezredesi rendfokozatú katona volt.
- 8 A Nagykunság jogi helyzetének megváltozását mutatja az is, hogy vezetőjük nem a hagyományos alkapitány volt, hanem a vajda Thooz. Dyonizius személyében.
- 9 Győrffy 1571. évi forrásából ismerjük az 1571. évi török közigazgatási beosztást, amely nem valószínű, hogy lényegesen megváltozott volna 1577-ig.
- A szolnoki nahije kun helységei: Márialaka, Csorba, Mesterszállás, Újszállás, Kisturgony, Móricz, Bócsa.
Csongrádi nahije: Istvánháza, Túrpásztó, Póhamora, Türkevi, Türkeddi.
Szentmiklósi nahije: Tótturgony, Hegyesbor, Karczagújszállás, Kolbász, Kunhegyes, Fábiansebestyén, Asszonyszállás, Kápolnás, Ködszállás, Magyarzállás és Madaras.
A szandzsák kb. a magyar megyének, a nahije a járásnak megfelelő közigazgatási egység volt.
- 10 Győrffy i. m. 11—12. old.
- 11 Az urbárium nem közli Fábiansebestyén, Karczagújszállás, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton és Mesterszállás családfőinek névjegyzékét. Kunhegyesnek még a neve sem fordult elő az összeírásban.